

Ryszard Czekalski

Stowarzyszenia i organizacje w diecezji płockiej w okresie międzywojennym

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 4/1, 85-105

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. RYSZARD CZEKALSKI

STOWARZYSZENIA I ORGANIZACJE W DIECEZJI PŁOCKIEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku następowało stopniowe poszerzenie zakresu pracy duszpasterskiej Kościoła katolickiego. Obok dotychczasowych form duszpasterstwa poszukiwano i wprowadzano nowe, bardziej dostosowane do zmieniających się warunków i potrzeb. Na szczególną uwagę zasługują różnego typu stowarzyszenia i organizacje, których w omawianym okresie powstawało i rozwijało się coraz więcej. Inspiracji do powstawania czy kontynuowania istniejących organizacji należy szukać w Akcji Katolickiej, którą powołał do życia Pius XI encykliką *Ubi arcano Dei* z 23 XII 1922 roku. Powołanie Akcji Katolickiej zdynamizowało jeszcze bardziej ruch organizacyjny stowarzyszeń katolickich. Powstawały nowe organizacje, a istniejące włączano w struktury nowopowstałej Akcji Katolickiej. Elementem sprzyjającym w powstawaniu stowarzyszeń katolickich były rozporządzenia ówczesnych władz państwowych, które gwarantowały możliwość zrzeszania się i tworzenia nowych stowarzyszeń. Z dniem 1 stycznia 1933 roku zaczęło obowiązywać w całej Polsce rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 października 1932 r. o stowarzyszeniach katolickich. Rozporządzenie to ogłoszono w Dzienniku Ustaw z 29. X. 1932 r., nr 94 poz. 808. Było ono aktem wykonawczym art. 108 Konstytucji, który brzmi: Obywatele mają prawo koalicji, zgromadzenia się i zawiązywania stowarzyszeń i związków¹. Gwarancje państwowe pozwalały na swobodną działalność organizacyjną i legislacyjną.

Kościół w działalności stowarzyszeń dostrzegał możliwość szerzenia i obrony wiary oraz nauki chrześcijańskiej w życiu indywidualnym, rodzinnym i społecznym. Realizacja tych celów wiązała się także z szeroko pojętą katechizacją, która prowadzona była w ramach istniejących stowarzyszeń.

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1924, s. 40.

Diecezja plocka, podobnie jak inne diecezje w Polsce², dość szybko zareagowała na inicjatywę i zalecenia Stolicy Apostolskiej. Arcybiskup A. J. Nowowiejski jako jeden z pierwszych w kraju biskupów diecezjalnych dekretem z 12 grudnia 1930 roku powołał Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, w skład którego wchodziły już istniejące w diecezji stowarzyszenia dziecięce, młodzieżowe oraz stowarzyszenia dorosłych³.

Zadaniem naszym nie jest przedstawienie struktur organizacyjnych Akcji Katolickiej, dlatego mowa będzie także o innych organizacjach, które funkcjonowały jeszcze przed powołaniem do życia Akcji Katolickiej. Chodzi o ukazanie organizacji i stowarzyszeń, które istniały w diecezji plockiej, w działalności których można dostrzec aspekt duszpastersko-katechetyczny. Z racji przynależności wiekowej do poszczególnych organizacji zagadnienie to zaprezentujemy w trzech punktach. Najpierw omówione zostaną organizacje dziecięce, następnie młodzieżowe i dorosłych.

1. Organizacje dziecięce

W okresie międzywojennym jedną z form kontynuacji katechezy upatrywano w organizacjach dziecięcych. Dlatego postulowano zakładanie Stowarzyszenia Dzieciństwa Jezus, Krucjaty Eucharystycznej lub innych organizacji⁴. Biskupi na jednej z Konferencji Episkopatu Polski, która odbyła się 15 grudnia 1937 r., opracowali *Statut Krucjaty Eucharystycznej*, w którym dopuszczali alternatywne organizacje dziecięce. Według ich sugestii organizacje te mogły funkcjonować jako koła parafialne lub jako koła szkolne⁵. Władze oświatowe również wydały stosowne rozporządzenia sankcjonujące działalność kół szkolnych Krucjaty Eucharystycznej⁶.

² Por. H. B o r c z, *Akcja Katolicka w diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*. Saeculum Christianum. 1 (1994), nr 2, s. 265; R. N i p a r k o, *Akcja Katolicka*. W: EK, t. 1, Lublin 1973, szp. 230 – 234; K. Ś o s n a, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła w świetle działalności Akcji Katolickiej*. W: *Program duszpasterski na rok 1994/95. Kościół jako missio*, red. E. S z c z o t e k, A. L i s k o w a c k a. Katowice 1994, s. 562.

³ Zob. *Dekret w sprawie Instytutu diec. Akcji Katolickiej*. Miesięcznik Pasterski Płocki (MPP) 25 (1930), nr 12, s. 378–379.

⁴ Por. J. B o b i c z, *Organizacja dzieła katechizacji w parafii*, AK 22 (1936), z. 215, s. 490; Ce., *Zakładanie i prowadzenie kół szkolnych Krucjaty Eucharystycznej*, MKW 27 (1938), s. 27–34.

⁵ Por. *Statut Krucjaty Eucharystycznej Dzieci w Polsce*. MPP 33 (1938), nr 2–3, s. 97–98.

⁶ Por. *Rozporządzenia państwowe. W sprawie Kół Szkolnych Krucjaty Eucharystycznej w szkołach powszechnych*. MPP 33 (1938), nr 2–3, s. 98.

Organizacje dziecięce mogły zatem funkcjonować zarówno na terenie szkoły, jak i parafii. Często jednak zdarzało się, że działały jedynie przy parafiach. Sytuacja taka dotyczyła przede wszystkim tych szkół, w których nie katechizowali księża⁷.

W diecezji płockiej w okresie międzywojennym istniały następujące organizacje dziecięce: Stowarzyszenie Pacholąt Najświętszego Sakramentu, Krucjata Eucharystyczna, Koła Ministrantów.

1.1. Stowarzyszenie Pacholąt Najświętszego Sakramentu

W diecezji płockiej przez wiele lat istniało Stowarzyszenie Pacholąt Najświętszego Sakramentu, które było pierwowzorem Krucjaty Eucharystycznej. Stowarzyszenie to założył w 1916 roku arcybiskup A. J. Nowowiejski⁸. W skład tego Stowarzyszenia mogły wejść dzieci od 6 do 15 roku życia, które zobowiązały się do: nauczania się słuchania Mszy św., pobożnego i czynnego w niej udziału; comiesięcznego uczestnictwa w adoracjach Najświętszego Sakramentu; częstego przystępowania do Komunii św., a szczególnie w każdy pierwszy piątek miesiąca; pilnego uczenia się katechizmu; odmawiania aktu strzeżonego „Chwała i dziękczynienie”; wstępowania do kościoła na krótką adorację; czynnego uczestnictwa w nabożeństwach i procesjach eucharystycznych; wprowadzania w czyn zasady, że „lepiej jest podobać się Panu Bogu, niż ludziom”⁹.

Godnym podkreślenia jest ceremonia przyjęcia dzieci do Stowarzyszenia. Był on bardzo uroczysty. Rozpoczął się hymnem do Ducha Świętego, odmówieniem Zdrowaś Maryjo oraz specjalną modlitwą związaną z obrzędem przyjęcia, następnie jeden z adeptów czytał akt ofiarowania, w którym dzieci wyrażały pragnienie miłości i służenia Jezusowi Eucharystycznemu do końca swego życia. Na zakończenie nabożeństwa wszystkie dzieci na znak wstąpienia do Stowarzyszenia Pacholąt Najświętszego Sakramentu otrzymywały medalik z symbolem eucharystycznym¹⁰.

Rozwój Stowarzyszenia w diecezji płockiej zdynamizował się po wizycie „ad limina”, którą odbył Arcybiskup w kwietniu 1923 roku. Po powrocie do kraju oświadczył, że będąc w Rzymie nie mógł złożyć sprawozdania na temat organizacji dziecięcych, na jakie oczekiwano. Chcac ożywić działalność tego Stowarzyszenia wydał orędzie, w którym m.in. wzywał dzieci do uwielbienia Jezusa Eucharystycznego

⁷ Zob. *O religijne wychowanie dzieci w szkołach powszechnych*. MPP 29 (1934), nr 6, s. 264.

⁸ Zob. *Pacholeta P. Jezusa w Najśw. Sakramencie*. MPP 11 (1916, nr 10, s. 280–284.

⁹ Zob. *Pacholeta Najświętszego Sakramentu*. MPP 22 (1927), nr 4, s. 139–143; A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*. Płock 1923, s. 390–392.

¹⁰ Zob. A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 391.

przez organizowanie przy parafiach Stowarzyszenia Pacholąt Najświętszego Sakramentu¹¹.

Z danych statystycznych tego okresu wynika, że Stowarzyszenie rozwijało się pomyślnie. Zataczało coraz to szersze kręgi. Ze sprawozdań za rok 1930 wynika, że w diecezji płockiej istniało 80 takich organizacji z ogólną liczbą 4680 członków¹². Natomiast w 1933 roku Stowarzyszenie to działało w 147 parafiach z liczbą 8272 członków¹³. Ze sprawozdań dowiadujemy się o pracy tego Stowarzyszenia. W jednym z nich, złożonym przez Dyrektora Diecezjalnego Stowarzyszeń Dziecięcych, ks. M. Okólskiego, podaje się tematy odbytych konferencji tematycznych. Świadczy to, że poprzez te organizacje prowadzono także pogłębianie wiadomości religijnych oraz prowadzono nauczanie katechetyczne. Wymienia się m.in. takie tematy: Jak zachować się w kościele; Jak słuchać Mszy św.; O noszeniu medalika; O używaniu przy modlitwie książeczki; O pozdrowieniu chrześcijańskim; Jak odbywać miesięczną adorację. Z dalszej części sprawozdania wynika, że członkowie Stowarzyszenia są stałymi prenumeratorem czasopism religijnych, takich jak: „Mały Apostoł”, „Murzynek”, „Mały Przewodnik”¹⁴.

Z danych tych dowiadujemy się, że krzewienie organizacji dziecięcych wśród dzieci zainicjowane przez Arcybiskupa było udane z punktu widzenia duszpasterskiego. A. J. Nowowiejskiemu bardzo zależało na propagowaniu tej akcji, gdyż wychodził z założenia, że zatroszczenie się o najmłodszych parafian zaowocuje w przyszłości. Widział w niej drogę prowadzącą do odrodzenia społeczeństwa katolickiego.

1.2. Krucjata Eucharystyczna

Diecezja płocka chcąc być zgodna z zaleceniem ogólnopolskim postanowiła powołać do życia Krucjatę Eucharystyczną¹⁵. Ponieważ dobrze funkcjonowało Stowarzyszenie Pacholąt Najświętszego Sakramentu, postanowiono nie powoływać nowej organizacji, a jedynie zmienić nazwę już istniejącego Stowarzyszenia na Krucjatę Eucharystyczną¹⁶.

¹¹ Zob. Tenże, *Oredzie biskupa plockiego w sprawie bractw i stowarzyszeń katolickich na Wielki Post 1927 roku*. MPP 22 (1927), nr 2, s. 50.

¹² Zob. *Z diecezjalnego Stowarzyszenia Pacholąt Najświętszego Sakramentu*. MPP 26 (1931), nr 2, s. 58.

¹³ Zob. MPP 28 (1933), nr 2, s. 56.

¹⁴ Zob. M. Okólski, *Sprawozdanie za 1931 r. z rozwoju Stowarzyszeń Eucharystycznych w diecezji Płockiej*. MPP 27 (1932), nr 4, s. 150.

¹⁵ Zob. *Statut Krucjaty Eucharystycznej Dzieci w Polsce*, s. 97–98.

¹⁶ Zob. *W sprawie Krucjaty Eucharystycznej*. MPP 31 (1936), nr 10, s. 437.

Cele i zadania przemianowanej Krucjaty pokrywały się z celami Stowarzyszenia Pacholąt Najświętszego Sakramentu. Był to jakby dalszy ciąg tego samego Stowarzyszenia.

1.3. Koła Ministrantów

Obok Krucjaty Eucharystycznej w każdej parafii istniały Koła Ministranckie. Była to również pewnego rodzaju forma katechizacji dzieci. Celem ich było rozwijanie pobożności wśród chłopców pełniących służbę wokół ołtarza. Zwracano uwagę, aby każdy ministrant posiadał książeczkę do nabożeństwa, która ułatwiała śledzenie poszczególnych części Mszy św. Zachęcano ministrantów do częstej Komunii św. Raz w roku postulowano, aby dla ministrantów z kilku parafii urządzać rekolekcje zamknięte. Celem rekolekcji było między innymi także pogłębienie wiadomości religijnych, co wyrażało się w proponowanych tematach pięciu nauk katechizacyjnych: o kapłaństwie, Najświętszym Sakramencie, Mszy św i Komunii św., o sakramencie pokuty z krótkim rachunkiem sumienia oraz o ostatecznych rzeczach człowieka¹⁷.

Arcybiskup A. J. Nowowiejski między innymi z myślą o ministrantach napisał książkę pt. *Synaxis, czyli Msza św. najwyższy obowiązek katolika*. Zawierała ona teksty Mszy św., które miały ułatwić ministrantom dobre uczestnictwo w Eucharystii oraz spełnianie wyznaczonych posług¹⁸.

W diecezji płockiej w 1931 roku Koła Ministranckie istniały w 82 parafiach, z ogólną liczbą 836 chłopców¹⁹. Ks. M. Okólski, który był odpowiedzialny za funkcjonowanie Kół Ministranckich w diecezji, stwierdzał, że nie we wszystkich parafiach organizowane są zebrania ministrantów i prowadzone doksztalcanie²⁰. Wynikałoby z tego, że skoro nie organizowano regularnych spotkań, to trudno mówić o pogłębionej czy systematycznej katechezie prowadzonej w ramach Kół Ministrantów. Księża traktowali ministrantów niejednokrotnie jako chłopców usługujących przy Mszy św. Założenia teoretyczne nie zawsze znajdowały pokrycie w praktyce.

Mówiąc o organizacjach dziecięcych należy stwierdzić, że w zasadzie w diecezji płockiej funkcjonowało jedynie Stowarzyszenie Pacholąt Najświętszego Sakramentu czyli Krucjata Eucharystyczna. W miarę dobrze działały także Koła Ministrantów. Obie organizacje dziecięce stanowiły dopełnienie katechezy szkolnej w ramach parafii.

¹⁷ Zob. A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 311.

¹⁸ Zob. Tenże, *Synaxis, czyli Msza św. najwyższy obowiązek katolika*. Płock 1931.

¹⁹ Zob. M. Okólski, *Sprawozdanie za rok 1931...*, s. 148–153.

²⁰ Tamże, s. 151.

2. Organizacje młodzieżowe

Kontynuacją organizacji dziecięcych były organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe. Działały one zarówno w szkole, jak i przy parafiach. Celem tych organizacji było pogłębienie wiedzy religijnej i wychowywanie do apostołatu. Dokonywało się to m.in. przez szeroko rozumianą katechezę, prowadzoną przez moderatorów (opiekunów) poszczególnych organizacji. Przez działalność tych organizacji chciano zbliżyć młodzież do Boga i Kościoła oraz dać jej właściwą formację chrześcijańską²¹.

W diecezji płockiej w okresie międzywojennym istniały następujące organizacje młodzieżowe: Sodalicja Mariańska, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej.

2.1. Sodalicja Mariańska

Myśl tworzenia Sodalicji Mariańskiej nie powstała w okresie międzywojennym, organizacja ta znana była w przeszłości. Wzmocniony trud reaktywowania i tworzenia Sodalicji podjęto z chwilą odzyskania niepodległości. Gorącym zwolennikiem tej organizacji był arcybiskup lwowski Józef Biczewski (1860–1923), który pisał m.in.: „Należy zakładać w całym kraju wśród młodych i starych obojga płci tak chlubnie w ojczyźnie znane i tak bardzo dawniej u nas kochane Sodalicje Mariańskie”²². Podobnymi słowami zachęcał do tworzenia tej organizacji arcybiskup A. J. Nowowiejski w diecezji płockiej. Zachęty te odnosiły się przede wszystkim do młodzieży szkół średnich. W działalności Sodalicji postrzegano możliwość pogłębienia wiary, doskonalenia siebie i innych. Jej głównym celem było szerzenie kultu do Matki Bożej Niepokalanie Poczętej oraz „wYROBIECIE LUDZI SILNEGO CHARAKTERU, LUDZI, DLA KTÓRYCH WYZNANIE WIARY KATOLICKIEJ I PRAKTYKI RELIGIJNE NIE SĄ CZCZĄ FORMĄ, ALE TREŚCIĄ ŻYCIA, ŹRÓDŁEM CZYNU I POŚWIĘCENIA”²³.

Sodalicje Mariańskie w diecezji płockiej rozwijały się od początku odzyskania niepodległości, choć w zestawieniu z innymi diecezjami ich liczba nie była wielka. Przyczyną takiego stanu rzeczy była słabo rozwinięta sieć szkół średnich. Ze sprawozdania Wydziału Wykonawczego Związku Sodalicji Mariańskich uczniów szkół średnich w Polsce za rok 1928/29, które sporządził prezes Związku ks. Józef Winkowski, wynika, że na 15 szkół średnich w diecezji płockiej

²¹ Por. *Do odrodzenia przez chrześcijańskie wychowanie młodzieży*. Płock 1934, s. 26–27.

²² Cytuję za: *Sodalicje czy Stowarzyszenie?*. MPP 12 (1917), nr 2, s. 45–46.

²³ A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 388.

istniały zaledwie 4 Sodalicje z 118 członkami²⁴. Zwiększenie liczby członków i rozwój Sodalicji następuje w latach trzydziestych okresu międzywojennego. Wynikało to między innymi z większej troski Kościoła lokalnego o rozwój tej organizacji²⁵. Sprawę tę podjęto m.in. na kursie dla ks. Prefektów i Wizytatorów diecezji płockiej. Z zainteresowaniem przyjęto referat diecezjalnego moderatora Sodalicji Mariańskiej ks. K. Bruzdewicza pt. *Jak zakładać i prowadzić Sodalicje Mariańskie w szkole średniej i zawodowej?* Referent zachęcał do tworzenia nowych oddziałów sodalicyjnych oraz przedstawił szeroki wachlarz możliwości oddziaływania wychowawczego poprzez tę organizację. Podobne zachęty skierował do zgromadzonych księży Biskup Płocki²⁶. Zachęty te niewątpliwie przyczyniły się do powstania nowych Sodalicji, o czym świadczy sprawozdanie z działalności Sodalicji Mariańskich uczniów szkół średnich diecezji płockiej za rok 1937/38. Ze sprawozdania tego wynika, że w całej diecezji, na 17 szkół średnich, istniało 9 oddziałów sodalicyjnych. W samym Płocku 4, natomiast poza nim w: Ciechanowie, Płońsku, Przasnyszu, Pułtusku, Sierpcu²⁷.

Sodalicję Mariańską stanowiła najczęściej elita młodzieży szkolnej, którą opiekował się ksiądz – moderator. Dla opiekunów tych organizacji Zarząd Główny Sodalicji Mariańskich zorganizował po raz pierwszy w niepodległej Polsce specjalny kurs, który odbył się w dniach 28–30.IV.1938 r. w Warszawie. Celem tego kursu było uwrażliwienie moderatorów na konieczność tworzenia nowych oddziałów i dalszej działalności tej organizacji. Kurs zgromadził ok. 200 osób ze wszystkich diecezji Polski. Płocką diecezję reprezentowali następujący księża-moderatorzy: Gruzdewicz, Dudziec, Dudziński, Gałęza, Gościński, Kulasiński, Krystosik, Malinowski, o. Sylwester²⁸. Podczas kursu wskazano także na zadania i obowiązki moderatorów. Do głównych zadań zaliczono prowadzenie tej organizacji, opiekowanie się nią oraz kształtowanie formacji chrześcijańskiej jej członków. Postulowano systematyczne wygłaszanie nauk doktrynalnych, których celem miało być pogłębienie światopoglądu katolickiego młodzieży. Według sugestii władz naczelných organizacji nauki

²⁴ Zob. J. W i n k o w s k i, *Sprawy sodalicyjne*. MKW 19 (1930), s. 145.

²⁵ Zob. A. P ę s k i, *Założenie Sodalicji Mariańskiej Żeńskiej w Przasnyszu*. MPP 30 (1935), nr 1, s. 40–41.

²⁶ Zob. *Kurs dla Ks. Prefektów i Wizytatorów nauczania religii w diec. Płockiej*. MPP 32 (1937), nr 11, s. 524–535.

²⁷ Zob. A. P ę s k i, *Sprawozdanie z działalności Sodalicji Mariańskich uczniów Szkół Średnich diec. płockiej za rok 1937/38*. MPP 33 (1938), nr 10, s. 490.

²⁸ Zob. T e n z e, *Kurs Księża Moderatorów Sodalicji Mariańskich młodzieży szkół średnich w Warszawie*. MPP 33 (1938), nr 5, s. 229–231; *Z życia Sodalicji Mariańskich uczniów i uczennic szkół średnich w Polsce*. MPP 33 (1938), nr 4, s. 168–170.

winny dotyczyć: życia nadprzyrodzonego, sposobu obcowania z Bogiem, codziennego rachunku sumienia, spowiedzi i Komunii św. Spotkania tego typu miały posiadać charakter katechetyczny. Była to zatem możliwość prowadzenia dodatkowej katechizacji młodzieży. Polecano także, aby spotkania odbywały się przy okazji organizowania specjalnie dla tej grupy młodzieży nabożeństw, rekolekcji zamkniętych, wspólnych wyjazdów²⁹.

Postulaty wyżej przedstawione znajdowały odzwierciedlenie w działalności tej organizacji w diecezji płockiej. W poszczególnych oddziałach sodalicyjnych odbywały się regularnie zebrania, podczas których prowadzono nauczanie, organizowano nabożeństwa, rozwijał się ruch rekolekcyjny. Oprócz wyżej wymienionych działań organizowano oddzielne biblioteki sodalicyjne. Prowadzono akcje o charakterze duszpastersko-katechetycznym w obrębie szkoły, wśród swych rówieśników. Do takich akcji należy zaliczyć: nabożeństwa adoracyjne w szkole, akademie, wieczornice, jasełka, opłatek. Młodzież należąca do Sodalicii propagowała prasę katolicką na terenie szkoły. Był to przede wszystkim miesięcznik dla uczniów szkół średnich pt. „Pod znakiem Maryi”, ale także inne czasopisma, jak: „Misje Katolickie”, „Posiew”, „Rycerz Niepokalanej”, „Młodzież Katolicka”, „Hasło Katolickie”, „Głos Mazowiecki”, „Przegląd Katolicki”³⁰.

W diecezji płockiej Sodalicia Mariańska była organizacją szkolną, choć o nie za wielkim zasięgu, prowadzącą jednak względnie szeroki zakres swej działalności. W organizacji tej Kościół skupiał elitę młodzieżową, kształcił ją i dawał jej możliwość działania apostołskiego. Sodalicia Mariańska stwarzała także możliwość dodatkowej katechezy wśród członków tej organizacji, a przez nich obejmowano także ich rówieśników.

2.2. Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej

Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej istniały w diecezji płockiej od 1919 roku. W parafiach posiadały one swoje koła lub zastępcy. W obrębie diecezji łączyły się w Związki Młodzieży Polskiej, te z kolei w Zjednoczenie Młodzieży Polskiej z siedzibą

²⁹ Zob. K. Bruzdewicz, *Zjazd Sodalicii uczniem szkół średnich w Polsce*. MPP 29 (1934), nr 8, s. 373–374; A. Pęski, *Obchód dziesięciolecia Związku Sodalicii Mariańskich uczniów szkół średnich w Polsce*. MPP 25 (1930), nr 8, s. 267–270.

³⁰ Zob. Al. P., *Z Ciechanowa. Z życia sodalicyjnego młodzieży*. MPP 27 (1932), nr 1, s. 32–33; A. Pęski, *Sprawozdanie z działalności Sodalicii Mariańskich uczniów Szkół Średnich diec. płockiej za r. 1936/37*. MPP 32 (1937), nr 8, s. 391–392; tenże, *Sprawozdanie z działalności Sodalicii Mariańskich uczniów szkół średnich diec. Płockiej za rok 1937/38*. MPP 33 (1938), nr 10, s. 490–492.

w Poznaniu. Stowarzyszenia te miały na celu wychowanie religijne młodzieży, troskę o jej poziom moralny, wychowanie narodowe i obywatelskie, kulturę osobistą oraz przygotowanie zawodowe. Stowarzyszenia młodzieżowe w swojej działalności często nawiązywały do harcerskich metod pracy. Były organizacjami apolitycznymi, posiadającymi wyłącznie cel religijny. W ramach działalności stowarzyszeniowej odbywała się także szeroko rozumiana katechizacja młodzieży.

Zgodnie z ówczesnymi prądami pedagogicznymi, które dystansowały się od koedukacji, organizowano oddzielne stowarzyszenia dla młodzieży męskiej i żeńskiej. Dlatego też w diecezji płockiej istniały dwie tego typu organizacje, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Męskiej i Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Żeńskiej³¹. Każde z tych Stowarzyszeń posiadało własną strukturę organizacyjną i własny statut. Zdecydowany rozwój tych organizacji nastąpił z chwilą powołania do życia Akcji Katolickiej.

Horącym propagatorem stowarzyszeń młodzieżowych był ks. Józef Strojnowski, który prawie od początku powstania tych organizacji pełnił funkcję sekretarza generalnego. Swoimi licznymi zachętami, apelami i działalnością przyczyniał się do tego, że Stowarzyszenia młodzieżowe w diecezji płockiej zataczały coraz to większe kręgi³².

W jednym z artykułów umieszczonych na łamach „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”, ks. J. Strojnowski pisał: „Drobna tylko ilość naszej pozaszkolnej młodzieży skupia się w organizacjach religijno – kościelnych (...) całe legiony młodzieży chodzą „luzem” w pojedynkę, wystawione na ujemne wpływy”³³. W innym apelu zachęcając do tworzenia Stowarzyszeń młodzieżowych sekretarz generalny tych organizacji, zwracał się następującymi słowami do duchowieństwa płockiego: „Musimy wszyscy bez wyjątku wyteńczyć również nasze siły, aby młodzież ta, przyszłość parafii naszych, przyszłość Ojczyzny naszej, przyszłość Kościoła katolickiego w Polsce była wychowywana w duchu na wskroś katolickim i polskim”³⁴.

³¹ Por. J. Strojnowski, *Czy Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej mogą być mieszane, czy też mają być wyłącznie, albo czysto Męskie, albo czysto Żeńskie*. Płock 1924, s. 1–7.

³² Zob. J. Strojnowski, *Z Sekretariatu Związku Płockiego Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej*. MPP 19 (1924), nr 9, s. 250–255, t e n ż e, 1919–1924, *Pięciolecie Płockiego Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*. MPP 19 (1924), s. 376–378.

³³ T e n ż e, *Czy przyczyniać się do powstawania Stowarzyszeń Młodzieży pozaszkolnej czy też przejść nad tą sprawą do porządku dziennego?*. MPP 21 (1926), nr 8, s. 311–312.

³⁴ T e n ż e, *Prośba Związku Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej w Płocku do Wielbego duchowieństwa*. MPP 23 (1928), nr 10, s. 310.

Aprobata abpa A. J. Nowowiejskiego i wysiłki ks. J. Strojnowskiego w celu stworzenia jak największej sieci organizacyjnej Stowarzyszeń młodzieżowych przynosiły oczekiwane skutki. W 1928 roku na terenie diecezji płockiej istniało 51 stowarzyszeń męskich i 92 żeńskich³⁵. W dwa lata później liczba ta znacznie wzrosła, stowarzyszenia męskie funkcjonowały w 124 parafiach, zaś żeńskie w 143 parafiach, o łącznej liczbie 10818 członków³⁶.

Z racji na powiększającą się liczbę stowarzyszeń od 1928 roku sekretarzem generalnym Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej został ks. Czesław Kaczmarek, Żeńskiej zaś pozostał ks. Józef Strojnowski. Nowy sekretarz generalny, podobnie jak jego poprzednik, nie szczędził sił w propagowaniu akcji stowarzyszeniowej wśród młodzieży. Wskazywał on także na negatywne strony dotychczasowej pracy, które utrudniały właściwe kierowanie tą organizacją. Mówił m.in.: o braku środków materialnych, brakach kadrowych, tworzeniu tych organizacji w parafiach celem wykazania się duszpasterzy przed swoimi władzami kościelnymi³⁷. Lepsze funkcjonowanie Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej ks. Cz. Kaczmarek widział w stworzeniu okręgów tej organizacji. Z jego inicjatywy w diecezji płockiej powstały następujące okręgi: ciechanowski, mławski, przasnyski, sierpecki, gostyniński³⁸. Inicjatywa ta zdynamizowała rozwój Stowarzyszenia.

Od 1 sierpnia 1934 roku w całym kraju wprowadzono nowe statuty stowarzyszeń Akcji Katolickiej. Dotyczyło to również organizacji młodzieżowych. Od tego momentu istniejące Stowarzyszenia młodzieżowe otrzymały nową nazwę. Dotychczasowe organizacje przemianowano na Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM) i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (KSMŻ). Zmiana ta nastąpiła także w diecezji płockiej³⁹.

Ważnym wydarzeniem w dziejach KSM diecezji płockiej były organizowane o zasięgu diecezjalnym kongresy eucharystyczne, dla młodzieży męskiej w 1934 roku i dla młodzieży żeńskiej w 1936 roku. Przed kongresem eucharystycznym Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej ówczesny Biskup Płocki wystosował list paster-

³⁵ T a m ż e.

³⁶ Zob. *Statystyka diecezji płockiej za rok 1930*. MPP 27 (1932), nr 1, s. 23.

³⁷ Zob. C. K a c z m a r e k, *Związek Męski, jego rozwój pracy na przyszłość*. MPP 24 (1929), nr 11, s. 333–335; *Ze Zjazdu patronatów Stow. Mł. Pol. Męskiej w Płocku*. MPP 24 (1929) nr 2, s. 50–52.

³⁸ Zob. *Ze Związku Młodzieży Polskiej Męskiej. Potrzeba wydzielienia Okręgów SMP*. MPP 25 (1930), nr 11, s. 363–365.

³⁹ Zob. *Nowe władze w Stowarzyszeniach Akcji Katolickiej*. MPP 29 (1934), nr 8, s. 340–341.

ski i orędzie biskupie do wszystkich wiernych, zachęcając całą diecezję do wzmożonej modlitwy w intencji kongresu⁴⁰.

Obydwa kongresy były wielką manifestacją wiary płockiej młodzieży. Była to okazja do pogłębienia treści i przeprowadzenia katechez na temat Eucharystii⁴¹.

Inną formą dającą możliwość pogłębienia wiary i treści religijnych były organizowane rekolekcje zamknięte dla młodzieży, zapoczątkowane w 1930 roku. Początkowo rekolekcje organizowano na szczeblu diecezjalnym, a następnie, po stworzeniu okręgów, na szczeblu dekanalnym. Cieszyły się one zainteresowaniem szczególnie wśród młodzieży żeńskiej⁴². Jako pierwsze rekolekcje na szczeblu dekanalnym zorganizowano w Makowie Mazowieckim oraz Ciechanowie⁴³.

Kongresy eucharystyczne i rekolekcje zamknięte to tylko niektóre działania młodzieżowych organizacji, które miały na uwadze pobudzenie młodzieży do dalszych prac, przede wszystkim w parafiach, w mniejszych grupach. Władzy diecezjalnej zależało na podejmowaniu takich działań, bowiem widziano w nich możliwość pogłębienia wiary, wyzwolenia sił tkwiących w młodych ludziach, urobienia ich charakteru. Dlatego opiekę nad stowarzyszeniami starano się powierzać kompetentnym duszpasterzom, których określano mianem Asystenta Kościelnego KSM⁴⁴. Asystent Kościelny miał się stać „duszą organizacji, stróżem prawowierności, doradcą moralnym, duszpasterzem, budowniczym doskonalszego chrześcijańskiego porządku, tak, aby KSM stało się organizacją chrześcijańskiej doskonałości i apostołskiego ducha”⁴⁵.

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej były organizacjami, które stawiały sobie za cel wychowanie młodego człowieka na różnych płaszczyznach życia. Dlatego działalnością swoją obejmowało nie tylko sprawy religijne, ale również prowadziło

⁴⁰ Zob. A. J. Nowowiejski, *List pasterski w sprawie Kongresu Eucharystycznego Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej diec. Płockiej*. MPP 31 (1936), nr 2, s. 80–81; tenże, *Orędzie Biskupa w sprawie Kongresu Eucharystycznego Młodzieży Żeńskiej w Pułtusk*. MPP 31 (1936), nr 5, s. 193–194.

⁴¹ Zob. *Z Kongresu Eucharystycznego w Pułtusk*. MPP 31 (1936), nr 8, s. 360–362; *Program Kongresu Eucharystycznego KSMŻ*. MPP 31 (1936), nr 6, s. 244–245.

⁴² Zob. J. Strójnowski, *Rekolekcje zamknięte wśród naszych druhen*. MPP 31 (1936), nr 8, s. 358–360; tenże, *Druheńskie rekolekcje zamknięte w poszczególnych okręgach*. MPP 33 (1938), nr 5, s. 211–212.

⁴³ Zob. Tenże, *Dekanalne rekolekcje dla druhen KSMŻ*. MPP 31 (1936), nr 10, s. 449–451; tenże, *Czy rekolekcje zamknięte w obrębie parafii są możliwe?*. MPP 34 (1939), nr 3, s. 136–138.

⁴⁴ Zob. Tenże, *Asystent Kościelny wśród Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży*. MPP 33 (1938), nr 4, s. 159–161.

⁴⁵ Tamże, s. 159–160.

działalność oświatową, społeczną i kulturalną. Jednym z wielu zadań w ramach KSM było także przygotowanie zawodowe. Z racji na rolniczy charakter diecezji płockiej, przygotowanie to było głównie związane z „przysposobieniem rolniczym”. W czternastu Oddziałach Stowarzyszenia prowadzono korespondencyjny kurs im. S. Staszica, w którym młodzież zdobywała wiadomości fachowe na temat współczesnego rolnictwa⁴⁶.

Wychodząc z założenia, że człowiek najlepiej uczy się i realizuje w działaniu, postrzegano w działalności KSM możliwość urabiania ducha apostołskiego wśród młodzieży. Realizacja tego założenia odbywała się na różnych odcinkach ich życia. Wielość działań na płaszczyźnie religijnej, społecznej i kulturalnej, miała doprowadzić do wychowania młodego pokolenia na dobrych katolików i obywateli⁴⁷. Czy organizacje młodzieżowe to urzeczywistniły? Trudno w sposób wyczerpujący odpowiedzieć. Na pewno trud płockiego duchowieństwa przyczynił się w pewnym stopniu do tego, że wielu młodych ludzi odkryło Boga, pogłębiło wiadomości religijne, udoskonało swoje życie. Zarówno działalność Sodalicji Marińskiej, jak i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej miała ogromny wpływ na młodzież, która w okresie międzywojennym przeżywała swoje problemy, będące często wynikiem trudnej sytuacji społeczno-politycznej. Zaangażowanie katechetyczne i apostołskie, które miało miejsce w działalności organizacyjnej, spowodowało niewątpliwie, że wielu spośród młodych ludzi znalazło swoje miejsce w Kościele, państwie i społeczeństwie. Ta specyficzna forma katechezy, torowała również młodzieży drogę do organizacji i stowarzyszeń przeznaczonych dla dorosłych.

3. Organizacje dorosłych

Kościół w okresie międzywojennym w istniejących organizacjach dla dorosłych widział możliwość odnowy polskiego społeczeństwa pod względem religijnym, społecznym i politycznym. Dlatego od chwili odzyskania niepodległości podejmował wielorakie wysiłki w celu rozwijania organizacji i powoływania nowych. Podobnie jak w przypadku organizacji dziecięcych i młodzieżowych, ruch stowarzyszeń dla dorosłych zdynamizował się w latach trzydziestych z chwilą utworzenia Akcji Katolickiej w Polsce. Przyjęty Statut Akcji Katolickiej, który był jedynym, poza Włochami, statutem krajowym

⁴⁶ Por. *Sprawozdanie z działalności KSM w Płocku za 1938 r.* MPP 34 (1939), nr 7, s. 351–353.

⁴⁷ Por. *L i a g r e, Urabianie członków A.K.* MPP 33 (1938), nr 5, s. 286–284.

usankcjonowanym powagą papieża, określał prawa i zadania tej organizacji⁴⁸. Według wspomnianego statutu do zadań Akcji Katolickiej należało „organizowanie i wyrabianie zrzeszeń katolickich dla celów apostołstwa świeckiego, czyli dla pogłębienia i szerzenia, wprowadzenia w czym i obrony zasad katolickich w życiu jednostki, rodziny i społeczeństwa, zgodnie z nauką Kościoła katolickiego i wskazaniem Stolicy Świętej”⁴⁹.

W diecezji płockiej w momencie powstania Akcji Katolickiej istniało wiele organizacji dla dorosłych. Arcybiskup A. J. Nowowiejski przypisywał im dużą wartość pastoralną. W działalności wszystkich organizacji postrzegał możliwość „rozkrzewiania pobożności, miłości i zgody w społeczeństwie”⁵⁰. Oczywiście realizacja tych celów nie byłaby możliwa bez odpowiedniego nauczania, prowadzonego w ramach istniejących organizacji.

W 1930 roku na terenie diecezji płockiej istniały następujące organizacje dla dorosłych: Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu, Stowarzyszenie Nauczania Chrześcijańskiego, Bractwo Różańcowe i Żywy Różaniec, Bractwo III Zakonu św. Franciszka, Katolicki Związek Polek Diecezji Płockiej, Katolickie Stowarzyszenie Mężów. Wszystkie te organizacje skupiały 13% dorosłych całej diecezji⁵¹.

Wyżej wymienione organizacje przez cały okres międzywojenny stanowiły główny trzon pracy duszpastersko-katechetycznej w diecezji płockiej.

3.1. Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu

Od początku XX wieku do chwili swego reaktywowania Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu przeszło swoiste przeobrażenie. Założone w 1902 roku pod nazwą Bractwa Najświętszego Sakramentu istniało zaledwie cztery lata. W 1906 r. ówczesny rządcą diecezji odnowił tę organizację nadając jej nową nazwę Stowarzyszenia nieustającej adoracji Najświętszego Sakramentu i niesienia pomocy ubogim świątyniom katolickim⁵². Trudna sytuacja społeczno-polityczna po odzyskaniu niepodległości przerwała działalność tej organizacji. Dopiero do sprawy tej wrócił abp A. J. Nowowiejski

⁴⁸ Por. W. Zdaniewicz, *Akcja Katolicka*. W: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*. Red. C. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 422.

⁴⁹ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej*. MPP 26 (1931), nr 1, s. 8.

⁵⁰ A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 380.

⁵¹ Zob. *Statystyka diecezji Płockiej za rok 1930*, s. 21–23.

⁵² Zob. J. Lasocki, „*Pasterz serdeczny*” biskup płocki, arcybiskup Mohylewski Wnukowski Apolinary. Płock 1933, s. 51.

ogłaszając 1 stycznia 1926 roku orędzie do duchowieństwa, w którym nakazuje reaktywowanie tej organizacji w każdej parafii pod nazwą Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu⁵³. Chcąc ożywić działalność reaktywowanej organizacji Biskup Płocki polecił odnowić statut, który miał umocnić pobożność wiernych i zbliżyć ich do Eucharystii⁵⁴. Eucharystia w działalności tego Stowarzyszenia była głównym punktem odniesienia. Wokół niej miała koncentrować się cała praca tej organizacji. Dlatego w swoich sugestiach odnoszących się do udziału wiernych w Stowarzyszeniu Najświętszego Sakramentu, A. J. Nowowiejski, zobowiązuje członków tej organizacji do: codziennego odmawiania, przynajmniej 3 razy, „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament”; miesięcznej, godzinnej adoracji Najświętszego Sakramentu; asystowania przy Mszy św.; uczestnictwa w procesjach; towarzyszenia kapłanowi niosącemu Wiatyk do chorego; częstego słuchania Mszy św. i częstego przyjmowania Komunii św.; pomocy w utrzymaniu kościoła; spełniania uczynków miłosierdzia⁵⁵.

Widząc możliwość pogłębienia czci ku Eucharystii przez organizowanie tego typu stowarzyszeń Biskup Płocki przy różnych okazjach przypominał proboszczom o obowiązku zakładania ich w swoich parafiach. Wokół tej sprawy skoncentrowano się między innymi na konferencji dziekanów, która odbyła się 28 września 1926 roku. Z referatu wygłoszonego przez ks. M. Okólskiego podczas konferencji dowiadujemy się, że na ogólną liczbę 223 parafii istniało 60 Stowarzyszeń Najświętszego Sakramentu⁵⁶. W latach następnych, pod wpływem apeli Arcybiskupa, odnowieniu statutu, organizacja ta zaczęła się coraz bardziej rozwijać. W 1928 roku w diecezji płockiej działały już 124 Stowarzyszenia⁵⁷. Ze sprawozdania przesłanego do Rzymu za rok 1930 wynika, że Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu działało w 132 parafiach, gromadząc około 15 tysięcy członków⁵⁸. W relacji tej zamieszczono także ogólną charakterystykę życia i pracy Stowarzyszenia podkreślając, iż członkowie tej organizacji odbywają comiesięczne spotkania, na których wygłasza się

⁵³ Zob. A. J. Nowowiejski, *Orędzie biskupie w sprawie założenia Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu*. MPP 21 (1926), nr 1, s. 1–2.

⁵⁴ Zob. *Statut Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu w diecezji płockiej*. MPP 21 (1926), nr 1, s. 2–5.

⁵⁵ Zob. A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 388.

⁵⁶ Zob. M. Okólski, *Bractwo Najświętszego Sakramentu w diecezji naszej*. MPP 21 (1926), nr 10, s. 367.

⁵⁷ Zob. *Sprawozdanie z rozwoju Bractwa Najświętszego Sakramentu w naszej diecezji za rok 1928*. MPP 23 (1929), nr 9, s. 276.

⁵⁸ Zob. *Z działalności Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu*. MPP 26 (1931), nr 4, s. 138–139.

nauki o treści eucharystycznej, a szczególnie o Mszy św., sposobach szerzenia kultu Najświętszego Sakramentu, o częstej Komunii św., o kongresach eucharystycznych, szatach i naczyniach liturgicznych. Z dalszej relacji wynika, że członkowie Stowarzyszenia pogłębiając swoją przynależność do Boga i Kościoła są stałymi czytelnikami pism katolickich, proponowanych przez duszpasterzy. Wymienia się następujące czasopisma: „Posłaniec Serca Jezusowego”, „Głos Eucharystyczny”, „Hostia”, „Przewodnik Katolicki”. W sprawozdaniu tym mówi się także o pewnych akcjach eucharystycznych zorganizowanych przez członków Stowarzyszenia dla wszystkich wierznych w parafii. Dla przykładu przytacza się 12 Dni Eucharystycznych, które zorganizowano w parafiach diecezji płockiej. Podczas tych uroczystości eucharystycznych odbywały się adoracje Najświętszego Sakramentu, modlitwy i nauki eucharystyczne. Celem tych Dni było pogłębienie więzi z Chrystusem Eucharystycznym⁵⁹.

Z punktu widzenia katechetycznego istotną rolę odgrywały comiesięczne spotkania członków Stowarzyszenia Najświętszego Sakramentu. W małych grupach, w oddziałach parafialnych członkowie tej organizacji mieli możliwość wysłuchania wykładów o treści eucharystycznej, zapoznania się z pismami i książkami o tematyce eucharystycznej. Ważną rolę w procesie formacyjnym odgrywały parafialne i dekanalne Dni Eucharystyczne, podczas których także prowadzono nauczanie na temat Eucharystii.

3.2. Stowarzyszenie Nauczania Chrześcijańskiego

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku nakładał obowiązek zakładania w każdej parafii Stowarzyszenia Nauczania Chrystusowego⁶⁰. Diecezji płockiej, jak i całej Polsce, Stowarzyszenie to, przez wiele lat, znane było jedynie z nazwy⁶¹. Bódcem do ożywienia działalności Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego w diecezji płockiej stał się nowo opracowany statut, który określał cele, obowiązki i strukturę organizacyjną⁶². Zgodnie ze statutem Stowarzyszenie miało szerzyć zasady wiary przez nauczanie katechizmu, pogadanki, czytanki i pieśni kościelne. Miało także za zadanie niesienie pomocy duszpasterzom w przygotowaniu dzieci do spowiedzi, I-szej Komunii św. i Komunii św. generalnej. W myśl statutu

⁵⁹ T a m ż e.

⁶⁰ Zob. *Codex Iuris Canonici*. Roma MCMLI, can. 707–719.

⁶¹ Por. S. Figielski, *Stowarzyszenie Nauczania Chrześcijańskiego*. MPP 21 (1926), nr 11. s. 412–415.

⁶² Zob. *Statut Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego w Diecezji Płockiej*. MPP 22 (1927), nr 3, s. 100–104.

członkowie Stowarzyszenia, których określano nazwą „osobami zaufania proboszcza”, zobowiązani byli do informowania duszpasterzy o stanie nauczania i świadomości katolickiej mieszkańców parafii⁶³.

Członkami Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego mogli zostać katolicy, którzy wyrażali zgodę na popieranie i rozwijanie nauczania religijnego wśród dzieci, młodzieży i dorosłych. Arcybiskup A. J. Nowowiejski określił przymioty, którymi winni charakteryzować się członkowie tej organizacji. Wymieniał je w następujących punktach: 1) część dla swego posłannictwa; 2) dostateczna znajomość prawd wiary i życia chrześcijańskiego; 3) głęboka pobożność, oparta na miłości Chrystusa; 4) dobry przykład; 5) duch poświęcenia⁶⁴.

Stawiając duże wymagania członkom Stowarzyszenia, chciano w ten sposób stworzyć elitę katolików w każdej parafii, którzy prowadziliby indywidualne nauczanie katechizmowe wśród parafian. Myśl ta zmierzała w kierunku stworzenia grupy ludzi świeckich współpracujących w nauczaniu wiernych.

Z działalnością swoją członkowie Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego wychodzili także na forum całej parafii, organizując raz w roku tzw. Dzień Nauczania Chrześcijańskiego, który określano także mianem Dnia Katechetycznego⁶⁵. Była to okazja, aby uwrażliwić wiernych całej parafii na konieczność pogłębiania swojej wiary przez naukę katechizmu. Do organizowania takich dni zachęcał abp A. J. Nowowiejski. W jednym ze swoich listów pasterskich pisał: „Wszyscy wierni pragną słuchać kazań i nauk treściowych, w których jest wykładana nauka Boża. Owszem tak wielu w parafiach wchodzi do Stowarzyszenia Nauczania Chrześcijańskiego, aby i sami głębiej te prawdy Boże poznali i innych nieumiejętnych, zwłaszcza dzieci uczyli”⁶⁶.

Stowarzyszenie Nauczania Chrześcijańskiego w diecezji płockiej nie było zbyt liczną organizacją. Według danych statystycznych w 1935 roku istniało w 86 parafiach z ogólną liczbą 1736 członków⁶⁷. Spełniało jednak istotną rolę w ruchu organizacyjnym Akcji Katolickiej. Kreowało grupę ludzi świeckich, którzy spełniali dzieło apostołskiego nauczania. Funkcjonowanie takiego Stowarzyszenia dawało

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Zob. A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 202.

⁶⁵ Zob. *Rozporządzenia diecezjalne. W sprawie „Dnia Nauczania Chrześcijańskiego”*. MPP 31 (1936), nr 11, s. 486.

⁶⁶ A. J. Nowowiejski, *List Pasterski o Dniu Nauczania Chrześcijańskiego*. *Hasło Katolickie* 6 (1936), nr 48, s. 581–582.

⁶⁷ Zob. *Statystyka diecezji płockiej za rok 1935*. MPP 31 (1936), nr 12, s. 545.

przede wszystkim możliwość prowadzenia katechezy przez ludzi świeckich. Jest to warte podkreślenia i zauważenia, bowiem graniczy to z myślą niemalże prekursorską, która w pełni zostaje zrealizowana po Soborze Watykańskim II.

3.3. Bractwo Różańcowe i Żywy Różaniec

Głównym celem i zadaniem Bractwa Różańcowego była modlitwa różańcowa, przez którą chciano uczcić Matkę Bożą. Członkowie Bractwa zobowiązani byli do: uroczystego cotygodniowego odmawiania różańca w kościele, przeprowadzania rozważań poszczególnych tajemnic różańcowych oraz miesięcznych zebrań pod przewodnictwem proboszcza parafii.

Pokrewną organizacją, mającą podobne założenia był „Żywy Różaniec”, w skład którego wchodził wierni tworząc Koła Różańcowe. Opiekunem wszystkich Kół był proboszcz, który zobligowany był do organizowania okresowych spotkań z członkami tej organizacji, których określano zelatorami⁶⁸.

Istniejące organizacje różańcowe dawały możliwość uwrażliwienia wiernych na potrzebę modlitwy oraz prowadzenia szczególnie podczas odbywanych zebrań nauczania maryjnego. Trudno określić, na ile duszpasterze korzystali z tej możliwości i prowadzili pracę katechetyczną. Faktem jest, że w okresie międzywojennym organizacje te rozwijały się pomyślnie, ich liczba była najbardziej pokaźna spośród wszystkich organizacji. Dla przykładu Bractwo Różańcowe w 1930 roku istniało w 198 parafiach i liczyło 29480 członków. Żywy Różaniec natomiast w tym samym roku funkcjonował w 189 parafiach i liczył 49186 członków⁶⁹. W 1935 roku obydwie organizacje istniały w 200 parafiach diecezji płockiej⁷⁰.

3.4. Bractwo III Zakonu św. Franciszka

Bractwo III Zakonu św. Franciszka w okresie międzywojennym cieszyło się dużą popularnością. W połowie lat trzydziestych istniało ono prawie we wszystkich parafiach diecezji płockiej⁷¹. Zadaniem tej organizacji, którą określano także nazwą „tercjjarstwo”, było szerzenie ubóstwa i pokory wśród ich członków i wszystkich parafian. Arcybiskup A. J. Nowowiejski w *Pastorologii* tak pisał o członkach tej organizacji: „Tercjjarze unikają zbytku w odzieniu, mieszkanianiu i pokarmach; biesiadach i hucznych zabawach; dla odwiedzin

⁶⁸ Zob. A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 386.

⁶⁹ Zob. *Statystyka diecezji płockiej za rok 1930*, s. 21–23.

⁷⁰ Zob. *Statystyka diecezji płockiej za rok 1935*, MPP 31 (1936), nr 12, s. 545.

⁷¹ Tamże.

chorych tercjarzy obiera się osobnego członka, wszyscy uczestniczą na pogrzebach członków kongregacji⁷². Arcybiskup zobowiązywał każdego członka tej organizacji do codziennego odmawiania dwanaście razy modlitwy Ojciec nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu oraz do uczestnictwa w miesięcznym spotkaniu z duszpasterzem III Zakonu⁷³.

W ramach działalności III Zakonu św. Franciszka opiekunowie tej organizacji zobowiązani byli do wygłaszania stosownych kazań i nauk katechizmowych, organizowania rekolekcji zamkniętych oraz prowadzenia akcji charytatywnej, przeznaczając fundusze na zakup sprzętu liturgicznego do biednych kościołów i tworząc kasy pogrzebowe⁷⁴. Organizacja ta, choć gromadziła liczne rzesze wiernych, nie została właściwie wykorzystana w celu pogłębienia formacji religijnej wśród wiernych. Nieliczne jedynie zaprezentowane postulaty znajdowały realizację w praktyce parafialnej.

3.5. Katolicki Związek Polek Diecezji Płockiej

Od 1923 roku Katolicki Związek Polek Diecezji Płockiej istniał jedynie w samym Płocku. Widząc potrzebę tej organizacji o szerszym zasięgu Biskup Płocki w 1933 roku polecił utworzenie tej organizacji w całej diecezji, włączając ją jednocześnie w struktury organizacyjne Akcji Katolickiej⁷⁵. Opracowano *Statut Katolickiego Związku Polek Diecezji Płockiej*, w którym określono cele i zadania tej organizacji⁷⁶. W paragrafie 5 *Statutu* zapisano główny cel organizacji. Brzmiał on następująco: „Celem Katolickiego Związku Polek Diecezji Płockiej jest Akcja Katolicka wśród kobiet, ujawniająca się przez rozwijanie zorganizowanego apostołstwa świeckich, pogłębienie i wprowadzenie w czyn obrony zasad katolickich i w życiu jednostki, rodziny i społeczeństwa; przez kształcenie członków pod względem patriotycznym i społeczno-obywatelskim; przez urabianie silnej katolickiej opinii w ruchu kobiecym; przez uzgadnianie pracy organizacji kobiecych, działających w Akcji Katolickiej⁷⁷”. Statut Stowarzysze-

⁷² A. J. Nowowiejski, *Pastorologia*, s. 383–384.

⁷³ Zob. tamże, s. 384.

⁷⁴ Por. I. Mroczkowski, G. Przybyłek, *Powstanie i rozwój Akcji Katolickiej w diecezji płockiej za rządów abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego*. W: *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908–1941). W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci*. Red. A. Suski, W. Góralski, T. Zebrowski. Płock 1991, s. 220.

⁷⁵ Zob. A. J. Nowowiejski, *Dekret erekcyjny*. MPP 28 (1933), nr 4, s. 147; tenże, *Do Katolickiego Związku Polek Diecezji Płockiej w Płocku*. MPP 28 (1933), nr 4, s. 155.

⁷⁶ Zob. *Statut Katolickiego Związku Polek Diecezji Płockiej*. MPP 28 (1933), nr 4, s. 147–155.

⁷⁷ Tamże, s. 147.

nia uwzględniał zatem działalność członków tej organizacji na polu religijnym i społeczno-oświatowym. Działalność religijna urzeczywistniała się przez organizowanie wspólnych nabożeństw, rekolekcji, pielgrzymek, kongresów eucharystycznych. Natomiast działalność społeczno-oświatowa realizowana była przez organizowanie kursów dokształcających, wykładów, odczytów oraz przez zakładanie bibliotek i czytelni w przedszkolach i szkołach⁷⁸.

Zarząd Katolickiego Związku Polek apelował do duszpasterzy i kobiet mieszkających na terenie diecezji płockiej o czynne włączenie się w prace Stowarzyszenia. Zarząd w zachętach swych przedstawiał szeroki zakres działalności i możliwości Stowarzyszenia⁷⁹.

Od 1 sierpnia 1934 r. organizacja ta funkcjonuje pod zmienioną nazwą Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet. Założenia i cele organizacji nie uległy zmianie.

Z inicjatywy władz Stowarzyszenia, w dniach 25–26 czerwca 1938 roku w Płocku zorganizowano ogólnodiecezjalny Kongres Eucharystyczny Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet Diecezji Płockiej. Inicjatywę tę wspierał abp A. J. Nowowiejski, który specjalnym listem pasterskim zaprosił wszystkie kobiety działające w Stowarzyszeniu na Kongres Eucharystyczny do Płocka⁸⁰. Kongres Eucharystyczny i inne formy działalności Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet były niewątpliwie okazją do podjęcia zadania apostołatu świeckich wśród kobiet diecezji płockiej. Były one również okazją do pogłębienia formacji chrześcijańskiej.

3.6. Katolickie Stowarzyszenie Mężów

1 sierpnia 1934 roku abp A. J. Nowowiejski powołał do życia, nie istniejące dotychczas w diecezji płockiej, Katolickie Stowarzyszenie Mężów, które włączył w struktury organizacyjne Akcji Katolickiej. Organizacja ta po półrocznej działalności funkcjonowała w 48 parafiach, z ogólną liczbą 2552 członków⁸¹.

Powołany Zarząd Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w odezwie zatytułowanej *Do Mężczyzn z Diecezji Płockiej* określał cele i zadania tej organizacji. W odezwie tej czytamy: „Zorganizowanie wszystkich dorosłych mężczyzn w imię najwyższej zasady miłości Boga i Ojczyz-

⁷⁸ Tamże, s. 148

⁷⁹ Zob. Zarząd K.Z.P., *Katolicka Organizacja Kobieta na usługach Akcji Katolickiej*. MPP 28 (1933), nr 3, s. 109–111.

⁸⁰ Zob. A. J. Nowowiejski, *List Pasterski. W sprawie Kongresu Eucharystycznego Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet Diecezji Płockiej*. MPP 33 (1938), nr 1, s. 32–33.

⁸¹ Zob. Zarząd Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Płocku, *Katolickie Stowarzyszenie Mężów*. MPP 30 (1935), nr 4, s. 172.

ny ma kształcić i podnosić ducha chrześcijańskiego swych członków, krzewić katolickiego ducha obywatelskiego i zrozumienie spraw państwowych, szerzyć ducha miłosierdzia chrześcijańskiego oraz katolicki ruch trzeźwości, szerzyć teoretycznie i praktycznie katolickie zasady życia społecznego, gospodarczego, technicznego i zawodowego”⁸².

Bogaty program nowo powstałego Stowarzyszenia dość jasno określał cele religijne. Wszyscy członkowie tej organizacji w swoich oddziałach parafialnych zobowiązani byli do miesięcznych spotkań, podczas których prowadzono nauczanie i pogłębianie prawd religijnych. Każdy oddział parafialny Stowarzyszenia, w porozumieniu i we współpracy z proboszczem, zobowiązany był do organizowania specjalnej Mszy św. połączonej ze spowiedzią i Komunią św. oraz do organizowania rekolekcji zamkniętych⁸³.

Katolickie Stowarzyszenie Mężów kładło duży nacisk na formację swych członków. Upatrywano w niej możliwość większego zaangażowania na terenie parafii. Podejmowano wiele postulatów głębszego oddziaływania na różnych odcinkach życia religijnego i społecznego. Na jednym ze Zjazdów KSM, który odbył się 29 października 1936 roku w Raciążu, delegowani przedstawiciele kół parafialnych wysunęli kilka sugestii, jako plan dalszej pracy Stowarzyszenia. Spośród wielu warto wskazać na niektóre z nich. Wszystkie one zostały ujęte w sposób hasłowy: O katolickiego ducha w szkole, kwestie społeczne, biblioteki, prasa, domy parafialne, miłosierdzie, stosunek do Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, udział w życiu parafialnym⁸⁴.

Trudno wskazać na ile postulaty Katolickiego Stowarzyszenia Mężów realizowano w praktyce. Bogata myśl włączenia mężczyzn do apostolatu świeckich, którą spotykamy w okresie międzywojennym, jest niewątpliwie myślą bardzo ciekawą, choć niełatwą do realizacji także i dzisiaj.

Reasumując należy stwierdzić, że wszystkie wymienione organizacje przeznaczone dla dorosłych w okresie międzywojennym spełniały istotną rolę w życiu parafialnym i diecezjalnym Kościoła. Każda z nich z zachowaniem własnej specyfiki, posiadała także cechy wspólne z innymi. Można dostrzec jak gdyby dwa nurty organizacyj-

⁸² Zarząd Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Płocku, *Do Mężczyzn z Diecezji Płockiej*. MPP 29 (1934), nr 9, s. 400–401.

⁸³ Por. Zarząd Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Płocku, *Katolickie Stowarzyszenie Mężów*, MPP 30 (1935), nr 1, s. 14.

⁸⁴ Por. *Postulaty programowe Kat. Stow. Mężów Diec. Płockiej uchwalone na Zjeździe Delegowanych dn. 29 października w Raciążu*. MPP 31 (1936), nr 12, s. 565–568.

ne: jeden realizowany na płaszczyźnie modlitewnej, drugi zmierzający do wytworzenia apostołatu ludzi świeckich. Godnym podkreślenia jest dostrzeżenie, przynajmniej w niektórych organizacjach, potrzeby formacji członków, która zakładała nauczanie i pogłębianie prawd katechizmowych. Brak jest jednak szczegółowych wskazań odnoszących się do formacji ludzi świeckich. Kładziono raczej większy nacisk na fakt samego tworzenia i działania stowarzyszeń i organizacji niż na głębszą podbudowę teologiczną. Niemniej jednak w istniejącym ruchu organizacyjnym dla dorosłych można dopatrzeć się działań prekursor-skich, które zmierzały ku włączeniu laikatu w życie Kościoła. Ocena ta odnosi się także do organizacji oraz stowarzyszeń dziecięcych i młodzieżowych. Podział wiekowy, jaki zastosowano przy tworzeniu organizacji, wydaje się słuszny. W poszczególnych etapach życia próbowano złączyć człowieka z parafią i Kościołem. Korelowało to z katechezą prowadzoną, w większym lub mniejszym wymiarze, w ramach istniejących organizacji. Wprawdzie nie dawała ona całościowej nauki Kościoła, ale często przedstawiała wbrane zagadnienia szczegółowo. Sądzę, że w ruchu organizacyjnym dziecięcym, młodzieżowym i dorosłym, można dopatrzeć się aspektu katechetycznego i uznać go za jedną z form szeroko rozumianej katechezy.

ASSOCIAZIONI E ORGANIZZAZIONI NELLA DIOCESI DI PLOCK NEL PERIODO TRA LE DUE GUERRE MONDIALI

Riassunto

Il periodo tra le due guerre mondiali è un tempo delle ricerche di nuove forme pastorali e catechetiche. Un'attenzione particolare meritano i vari tipi di organizzazioni e associazioni, che in questo periodo sorsero sempre di più. L'ispirazione di fondare le nuove organizzazioni oppure di continuare quelle già esistenti ebbe il suo fondamento nell'Azione Cattolica, istituita da Pio XI con l'enciclica *Urbi arcano Dei* del 23 dicembre 1922.

La Chiesa si accorse della possibilità, tramite l'azione delle associazioni, di diffondere e di difendere la fede; intravide anche l'occasione dell'insegnamento cristiano nella vita privata, familiare e sociale. La diocesi di Plock, come le altre diocesi polacche, reagì molto presto alle iniziative e direttive della Santa Sede. Furono fondate tante organizzazioni nuove, invece quelle già esistenti venivano attivizzate. Queste organizzazioni erano la base dell'attività pastorale-catechetica nelle parrocchie della diocesi di Plock. Iniziatore delle organizzazioni che venivano fondate era spesso lo stesso arcivescovo Antonio Giuliano Nowowiejski, vescovo di Plock di quel tempo.

Il nostro contributo pretendeva di rivedere e le associazioni che svolgevano le loro attività sul territorio della diocesi di Plock nel periodo fra le due guerre mondiali. Considerando l'appartenenza a questi organismi secondo l'età dei loro membri, sono state presentate: organizzazioni per i fanciulli (Associazione dei Fanciulli del Santissimo Sacramento, Crociata Eucaristica, circoli dei chierichietti), organizzazioni giovanili (Sodalizio Mariano, Associazione della Gioventù Polacca Maschile e Femminile), organizzazioni per gli adulti (Associazione del Santissimo Sacramento, Associazione dell'Insegnamento Cristiano, Confraternità del Rosario, Rosario Vivente, Terz'Ordine di San Francesco, Unione Cattolica delle Polacche della Diocesi di Plock, Associazione Cattolica Maschile).